

Пляцко С.Р.

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

PRIORITY AREAS OF STATE REGULATION OF ELECTRICITY MARKET UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

У роботі систематизовано завдання державного регулювання, які спрямовано на подолання перешкод для наближення вітчизняного енергоринку до функціонуючих ринків міжнародного електроенергетичного простору з урахуванням особливостей діяльності суб'єктів ринку електроенергії. Визначено принципи діяльності учасників енергоринку, які покладено в основу формування стратегічних планів, концепцій та програм розвитку електроенергетичного комплексу на державному рівні. Сформовано перспективні напрями розвитку електроенергетичного ринку. Сформульовано та вирішено наукове завдання з узагальнення теоретико-методологічних засад та надання практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання ринку електроенергії, оцінці ризиків при впровадженні нової моделі ринку та пропозиції щодо їх зменшення та формування стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємств електроенергетики в умовах міжнародної конкуренції та євроінтеграції. Систематизовано завдання державного регулювання на шляху до євроінтеграції.

Ключові слова: державне регулювання, моделі, ринок електроенергії.

В работе систематизированы задачи государственного регулирования, направленных на преодоление препятствий для приближения отечественного энергорынка к функционирующим рынкам международного электроэнергетического пространства с учетом особенностей деятельности субъектов рынка электроэнергии. Определены принципы деятельности участников энергорынка, которые положены в основу формирования стратегических планов, концепций и программ развития электроэнергетического комплекса на государственном уровне. Сформированы перспективные направления развития электроэнергетического рынка. Сформулирована и решена научная задача обобщения теоретико-методологических основ и предоставления практических рекомендаций по совершенствованию организационно-экономического механизма регулирования рынка электроэнергии, оценке рисков при внедрении новой модели рынка и предложения по их уменьшению и формирования стратегии повышения конкурентоспособности предприятий электроэнергетики в условиях международной конкуренции и евроинтеграции. Систематизированы задачи государственного регулирования на пути к евроинтеграции.

Ключевые слова: государственное регулирование, модели, рынок электроэнергии.

The paper systematizes several state regulation objectives, which are aimed at overcoming the obstacles to the approach for the domestic energy market to the international

electricity market functioning space allowing for the activities of the electricity market. The principles of energy market participants that the basis for the formation of strategic plans, concepts and programs of electric power complex at national level. Formed promising directions of development of the electricity market. The study forms and solves the scientific task of generalization of the theoretical and methodological principles and formulation of the practical recommendations for improving the organizational and economic mechanism of electricity market risk regulation under embedded new market model and suggestions for reducing them and forming strategy to increase the competitiveness of the power industry in the face of international competition and integration. The author systematizes government regulation tasks, on the path to European integration.

Keywords: government regulation, model, electricity market.

Вступ. В умовах поширення процесів глобалізації та зростання взаємозалежності національних економік одним із першочергових завдань держави стає збереження національної безпеки та незалежності як основи соціально – економічного розвитку. Енергія відіграє важливу роль у розвитку економіки та суспільства загалом. Електроенергетична галузь виступає інфраструктурною складовою економічної системи країни. Від її ефективного функціонування залежатимуть не лише економічні показники України, але й життя та здоров'я населення, можливості суспільства.

Проблеми державного регулювання ринку електроенергії розглядались у роботах Г. М. Калетнік [1], Н. Ю. Рекової [6], Б. А. Костюковського, І. Ч. Лещенко, Н. П. Іваненко, О. Ю. Богославської [4] та ін. Разом з тим, залишаються такими, що потребують подальшого розвитку, проблеми енергетичної безпеки енергопостачання та реформування електроенергетичного ринку. Ускладняється процес купівлі-продажу електричної енергії, змінюються умови для технічного і технологічного оновлення бази виробництва електроенергії.

Тому набувають актуальності питання перегляду діючих інструментів і форм впливу на функціонування ринку електроенергії, визначення наявних проблем та реалізація державного регулювання ринку електроенергії України відповідно до перспективних напрямків розвитку.

Постановка завдання. Основним завданням статті є визначення особливостей діяльності ринку електроенергії України, аналіз передумов входження до європейських ринків та визначення проблем державного регулювання в контексті євроінтеграції ринків електричної енергії.

Методологія. Методологічну основу науково-практичного дослідження формують концептуальні підходи в економічній науці з вивчення проблем міжнародних відносин, розвитку ринків електроенергії, а також функціонування національної економіки, її промислової сфери. Серед використаних конкретних методів дослідження: комплексного аналізу, системно- структурний, порівняння, логічного аналізу, історичний та інші. Інформаційну базу наукового пошуку складають літературні джерела за даною тематикою, документи й матеріали органів державної влади, міжнародних організацій.

Результати дослідження. Сьогодні електроенергетика країни функціонує на основі Об'єднаної енергетичної системи (ОЕС) України, яка здійснює централізоване електрозабезпечення внутрішніх споживачів, взаємодіє з енергосистемами суміжних держав та забезпечує імпорту, експорту і транзит електроенергії. За допомогою ОЕС об'єднуються енергогенеруючі потужності та розподільні мережі регіонів України, які сполучені між собою системними лініями електропередачі. Централізованим державним підприємством яке забезпечує оперативно-технологічне управління ОЕС та управління режимами енергосистеми виступає ДП НЕК «Укренерго».

Починаючи з 1996 року в Україні функціонує Оптовий ринок електричної енергії (ОРЕ), який є впорядкованою системою здійснення операцій купівлі-продажу електричної енергії. ОРЕ в Україні в основному складають суб'єкти природних монополій, або учасники, що займають домінуюче становище на ньому. Однак якщо розглянути сферу виробництва (виробники, які здійснюють продаж електричної енергії в ОРЕ за ціновими заявками) та постачання електричної енергії (наявність поряд з енергопостачальними компаніями-монополістами на закріпленій території незалежних постачальників електроенергії) певні учасники ринку працюють на конкурентних засадах [1].

За час функціонування діючої моделі оптового ринку електричної енергії було запроваджено основи ринкових відносин в електроенергетиці та досягнуто позитивних зрушень, зокрема:

- створено основу для розвитку конкурентного середовища за рахунок розподілення видів діяльності в електроенергетиці (виробництво, передавання, постачання);
- створено порівняно прозору систему функціонування як в частині обсягів купівлі-продажу електричної енергії, так і формування цін та платежів;
- створено певні передумови для залучення інвестицій;
- закріплено розподіл функцій державного управління та регулювання діяльності в електроенергетиці.

Проте, крім позитивних зрушень існують і негативні, можна сказати, що проблеми функціонування оптового ринку електроенергії в Україні пов'язані насамперед з тим, що не повною мірою виконуються проектні умови його функціонування (не розвинута погодинна система обліку електроенергії, відсутній ринок двосторонніх фінансових договорів, низька плата за потужність, цінові заявки подають лише ТЕС, надмірний контроль держави та регулюючого органу за роботою енергоринку та енергокомпаній) та посилюються неринкові механізми у розрахунках в мережі. Це, зокрема, підтверджується динамікою змін усередненої структури тарифів на електроенергію.

На сьогодні ОРЕ характеризується як найбільш організовано розвинений порівняно з іншими енергетичними ринками України [1, с. 137]. Водночас існує необхідність переходу до ефективнішої та орієнтованої на потреби споживачів моделі ринку електроенергії.

Впродовж майже 20 років оптовий ринок в Україні функціонує за схемою ринку «єдиного покупця». Згідно з цією моделлю одна спеціально створена компанія закупає всю вироблену в країні електричну енергію та одночасно є єдиним оптовим продавцем електричної енергії розподільчим компаніям та великим споживачам. Розглянемо детальніше функціонування цієї моделі, плюсами є те, що дана модель сприяє підтриманню єдиної оптової ринкової ціни, передбачає механізми захисту від ринкових ризиків, а також більш прості умови та механізми взаємовідносин членів ринку за наявності великої кількості продавців та покупців електричної енергії.

Проте, на практиці, модель функціонує неефективно, оскільки єдиним покупцем тут виступає державне підприємство, яке має недостатньо необхідної економічної незалежності та яке може опинитися в ситуації вимушеного укладання не вигідних договорів про закупівлю електричної енергії за завищеними цінами. Крім того, великим є вплив влади на даний процес, яка може втручатися у розподіл коштів державного підприємства, використовуючи політичні або комерційні важелі впливу.

На шляху до інтеграції однією з першочергових умов є розгляд директив ЄС та прийняття і виконання відповідних зобов'язань. Як наприклад Директива 96/92/ЕС Європейського парламенту та Ради Європи стосовно спільних правил для внутрішнього ринку електричної енергії вимагає, щоб країни ЄС поступово відкрили свої ринки електричної енергії для конкуренції у роздрібному ринку. Крім того, Директива вимагає значного розмежування видів діяльності в електроенергетичному секторі та відкритого і недискримінаційного доступу до ринку та до електричних мереж [2].

Досвід реформ електроенергетичного сектору країн Центрально-Східної та Південної Європи свідчить, що більшість з них (Чехія, Угорщина, Польща, Румунія й ін.) йшли шляхом дезінтеграції електроенергетичних холдингів і поетапної та досить тривалої приватизації генеруючих і дистрибуційних компаній. Як показав досвід цих та інших країн, у ході приватизації енергетичних компаній значною проблемою була нагромаджена дебіторсько-кредиторська заборгованість, яка істотно погіршувала інвестиційну привабливість об'єктів. Для розв'язання цієї проблеми країнами Європи, зокрема, застосовувалися такі інструменти, як створення палат боргових розрахунків (Естонський національний борговий фонд) та банків для реструктуризації кредитів (Словенське агентство з відновлення банків). Литва пішла шляхом трансформації заборгованості одних компаній в акціонерний капітал інших, Румунія – шляхом списання боргів, а Польща та Чехія реалізували певні програми з розпорядження безнадійними боргами [3].

Технічна складність ринку електроенергії та її особливості зумовлюють необхідність певного рівня контролю та регулювання. Базовою умовою ефективного функціонування галузі та її розвитку є участь держави в регулюванні. Трансформація електроенергетичного сектору відповідно до тенденцій на світових електроенергетичних ринках та з урахуванням особливостей внутрішніх процесів й орієнтирів вітчизняної енергетичної

політики призводить до виникнення нових умов для здійснення господарської діяльності всіма учасниками.

Певні кроки у напрямку реформування оптового ринку електроенергії в Україні були зроблені 1 січня 2014 року, коли набрав чинності Закон України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» [5], згідно з яким з 1 липня 2017 р. має розпочати функціонування повномасштабний ринок електричної енергії за моделлю двосторонніх договорів та балансування. На виконання вимог Закону у I кварталі 2014 р. в інституції ДП «Енергоринок» були утворені нові структурні підрозділи – Оператора Ринку та Гарантованого покупця.

Проте, в Україні на даний момент існує перелік проблем системного характеру, які в свою чергу гальмують розвиток конкурентного середовища на ринку електроенергії та перехід до нової моделі функціонування:

- надмірна фізична та моральна зношеність потужностей і об'єктів енергетичної інфраструктури, відповідна потреба в їхній технічній і технологічній модернізації за сучасними критеріями (виробничої продуктивності, енергозатратності й екологічної безпеки) та відсутність необхідних для цього коштів;

- відсутність конкуренції на ринках первинних енергоносіїв (природного газу та вугілля);

- нереалізованість експортного потенціалу електроенергетики, (зумовлена, в першу чергу, досить слабкою інтеграцією з об'єднаною енергосистемою Євросоюзу);

- наявність дебіторсько-кредиторської заборгованості суб'єктів діяльності на енергоринку;

- перехресне субсидування одних категорій споживачів за рахунок інших (відносно субсидування побутових споживачів);

- залежність державного регулюючого органу у сфері електроенергетики від впливу політичних чинників (при встановленні тарифів та розподілу коштів).

На шляху до трансформації ринку та європейської інтеграції перед державою постає ряд завдань щодо регулювання у сфері функціонування ринку електроенергії (таблиця).

Таблиця

Завдання державного регулювання на шляху до євроінтеграції
(систематизовано автором на основі [7])

Завдання державного регулювання у сфері функціонування ринку електричної енергії на шляху до євроінтеграції	
Зовнішньополітична діяльність	Визначення пріоритетів міжнародного співробітництва.
	Посилення присутності України та підвищення її ролі у міжнародному розподілі праці на підґрунті реалізації наявного потенціалу економіки держави.
Зовнішньоекономічна діяльність	Започаткування створення та реалізації високотехнологічних розробок,

	спрямованих на забезпечення енергетичного суверенітету не тільки в нашій країні, але і в інших країнах з енергозалежною економікою.
	Активізація роботи щодо забезпечення інтеграції Об'єднаної енергетичної системи України до європейських енергосистем.
Вплив на внутрішні економічні процеси та явища, які обумовлюють функціонування енергоринку	Розробка комплексу заходів щодо введення в дію та реалізації Оновлення енергетичної стратегії України на період до 2030.
	Підвищення надійності та ефективності енергопостачання.
	Зменшення рівня енергетичної залежності країни шляхом збільшення виробництва і споживання власних енергоносіїв, диверсифікації зовнішніх і внутрішніх джерел енергопостачання, максимального залучення потенціалу енергозбереження.
	Підвищення рівня безпеки населення від надзвичайних ситуацій техногенного характеру.
	Стимулювання енергозбереження та впровадження економічних санкцій щодо неефективного споживання електричної енергії, формування енергозберігаючого світогляду у суспільстві.

Розглянувши основні завдання державного регулювання у сфері функціонування ринку електроенергії України на шляху до євроінтеграції, можна побачити основні проблеми та запропонувати перспективні напрямки їх усунення. Враховуючи проблеми державного регулювання щодо впровадження конкурентних засад функціонування українського електроенергетичного ринку та виходу на міжнародні енергоринки, можна запропонувати три напрямки розвитку.

1. Сприяння конкурентним засадам розвитку та лібералізації електроенергетичного ринку.

– Створення підґрунтя для запровадження конкурентного середовища шляхом розподілу видів діяльності а електроенергетиці (виробництво, передача, постачання).

– Використання державних інструментів для підвищення рівня розрахунків за спожиту електричну енергію як передумови лібералізації енергоринку.

– Забезпечення умов для рівноправного доступу суб'єктів господарювання до ринку електричної енергії.

– Удосконалення та запровадження оновленої нормативно-правової та договірної основи функціонування енергоринку.

– Оновлення концепцій стратегічних програм розвитку ринку електричної енергії України з урахуванням світового досвіду.

- Перегляд та встановлення умов та правил здійснення ліцензованих видів діяльності, що відповідають реальним процесам у сфері електроенергетики.

2. Забезпечення технічного оновлення вітчизняних енергосистем.

- Підтримка ефективної роботи об'єднаної енергосистеми України, що створює можливість безперервного доступу постачальників електричної енергії до об'єднаної збалансованої потужності усіх виробників електроенергії для гарантованого енергозабезпечення споживачів.

- Створення передумов для залучення інвестицій в об'єкти електропостачання.

- Забезпечення функціонування збалансованого за потужністю енергоринку на погодинній основі обліку електричної енергії, поширення державного впливу щодо впровадження автоматизованої системи контролю та обліку електричної енергії.

3. Удосконалення цінової державної політики на ринку електричної енергії.

- Створення прозорої системи функціонування як в частині обсягів купівлі-продажу електричної енергії, так і формування цін та платежів, що сприяє удосконаленню регулюючих функцій з боку державних органів влади.

- Моніторинг чинників та аналіз складових ціни на електричну енергію, яка формується на ринку.

Висновки. Виділивши перспективні напрямки розвитку електроенергетичного ринку в контексті завдань державного регулювання, варто зауважити, що найбільш численними є завдання із забезпечення державою умов конкурентного розвитку, які включають вирішення питань розмежування сфер діяльності суб'єктів ринку, підвищення рівня розрахунків споживачів за куповану електроенергію, урегулювання нормативно-правової бази, а також перегляд стратегічних планів у галузі електроенергетики. Розв'язання проблем ринкової сфери тісно пов'язано зі станом технічного оснащення процесу купівлі-продажу електроенергії та залежить від низки цінових факторів. Тому в період лібералізації ринку електричної енергії реалізація наведених завдань набуває особливого значення для учасників енергоринку та населення й вимагає від державних органів влади концентрації технічних, кадрових, інформаційних, організаційних ресурсів тощо з метою забезпечення євроінтеграційного курсу розвитку країни й електроенергетичного ринку, зокрема.

Елементом наукової новизни дослідження є те, що на основі аналізу сучасного стану трансформації ринку було виділено основні бар'єри, що гальмують процес його інтеграції з ЄС та ефективного функціонування та ідентифіковано ряд завдань для їх усунення, які носять методологічний та прикладний характер. Так, першочерговим завданням є удосконалення механізму державного регулювання ринку електроенергії та забезпечення відповідності законодавств України та ЄС для ефективної інтеграції. Для створення умов ефективного функціонування та розвитку ринку

електроенергії України та його успішної інтеграції з ЄС необхідно активізувати конкуренцію на внутрішньому ринку між генеруючими компаніями, удосконалити процес ціноутворення на ринку та підвищити інвестиційну привабливість галузі, що є перспективним напрямом подальших досліджень.

Література:

1. Калетнік Г.М. Державне управління розвитком електроенергетики в контексті європейської інтеграції України : [монографія] / Г. М. Калетнік, С. В. Козловський, Г. М. Заболотний, Б. В. Слупський ; МОНМС України, Вінниц. нац. аграр. ун-т. – Вінниця : Меркьюрі- Поділля, 2012. – 281 с
2. Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства [Електронний ресурс] : Закон України від 15 грудня 2010 р. 2787-17 в ред. від 15 грудня 2010 р. // ВРУ : Офіційний веб-сайт. — URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2787-17>.
3. Восьмий спільний звіт ЄС-Україна Про виконання меморандуму між Європейським союзом та Україною про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі протягом 2013 року/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua-energy.org/upload/files/20130225_mou_progress_report8_ukr.pdf
4. Костюковський Б. А. Доцільні напрями удосконалення державного регулювання ринку електроенергії / Б. А. Костюковський, І. Ч. Лещенко, Н. П. Іваненко, О. Ю. Богославська // Проблеми загальної енергетики. – 2013. – Вип. 2 (33). – С. 25-31.
5. Оптовий ринок електричної енергії України: утворення, функціонування, розвиток / заг. ред. З. Ю. Буцьо. – К. : ЦОІ «Енергобізнес», 2012. – 111 с.
6. Рекова Н. Ю. Дисбаланси системи державного тарифного регулювання ринку електроенергії // Ефективна економіка. - № 9. – 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5416>
7. European Commission. Energy roadmap 2050 / Commission of the European Communities. — Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2012. — 24 p. — (Energy). — ISBN 978-92-79-21798-2. — DOI: <http://dx.doi.org/10.2833/10759>